

53 Oppositioneel-opstandig gedrag

1 Inleiding

Ongehoorzaam zijn, eigenwijs zijn, koppig zijn hoort bij bepaalde leeftijdsfasen. Maar soms gaat het niet over. Vier tot vijf procent van de kinderen heeft een oppositionele of antisociale gedragsstoornis. Vanaf het derde jaar moet dwars en koppig gedrag afnemen. Als kinderen van vier jaar nog regelmatig schoppen, slaan en razend worden om kleine dingen, is er reden tot bezorgdheid. In dit thema gaan we in op oppositioneel-opstandig gedrag.

De inhoud van dit thema:

- 2 Wanneer spreek je van een oppositioneel-opstandig gedrag?
- 3 Wat zijn de oorzaken?
- 4 Welk gedrag zie je bij ODD?
- 5 Tips voor de aanpak

1

2 Wanneer spreek je van een oppositioneel-opstandig gedrag?

Een oppositioneel-opstandige gedragsstoornis is een gedragsstoornis. De stoornis blijkt uit gedrag. De afkorting voor deze gedragsstoornis is ODD, wat staat voor oppositional defiant disorder.

Bij ODD is er geen sprake van gewelddadig agressief gedrag. Wel is het kind voortdurend in de oppositie is. Er is altijd sprake van strijd, ongehoorzaamheid, verbale agressie. De criteria van ODD volgens de DSM-IV-classificatie zijn als volgt.

A Het kind heeft gedurende een periode van meer dan zes maanden, minstens vier van de volgende gedragingen:

- driftig zijn;
- ruzie maken met volwassenen;
- actief opstandig zijn of de inwilliging van regels, eisen en vragen van volwassenen weigeren;
- vrijwillig andere mensen ergeren;
- anderen de schuld van eigen fouten of wangedrag geven;
- prikkelbaar zijn en zich gemakkelijk ergeren aan anderen;
- boos, weerbarstig en bokkig zijn;
- hatelijk en wraakzuchtig zijn.

Dit gedrag moet vaker voorkomen dan bij het ontwikkelingsniveau hoort. Bijvoorbeeld een peuter in de koppigheidsfase heeft er meer van, een puber ook. Het gedrag moet dus te vaak en te heftig voorkomen.

B Het gedrag verstoort het sociaal functioneren.

C Er is geen sprake van een andere stoornis waar het onderdeel van uitmaakt. Bijvoorbeeld een psychose of een stemmingsstoornis.

De diagnose wordt gesteld door een psychiater.

3 Wat zijn de oorzaken?

De gedragsstoornissen bij ODD kunnen door kindgebonden of omgevingsgebonden factoren bepaald zijn.

Oorzaken oppositioneel-opstandig gedrag:

- kindgebonden
- omgevingsgebonden

2

Kindgebonden factoren

Er kan sprake zijn van een biologische kwetsbaarheid van het kind. Denk bijvoorbeeld aan:

- een moeilijk temperament, wat zich uit in een negatieve stemming, heftig reageren, moeizaam aan kunnen passen, onregelmatig eten en slapen;
- gedragskenmerken, als impulsiviteit;
- psychologische kindfactoren, als snel bang, een sterke behoefte aan prikkels hebben.

Omgevingsgebonden factoren

De omgeving kan een belangrijke rol spelen bij ODD. Denk dan aan:

- het gezin: inadequate opvoedingsmethoden, kindermishandeling, verwaarlozing of verwenning, conflicten tussen ouders, persoonlijkheid van de ouders;
- de omgang met leeftijdsgenoten: het blijkt dat kinderen met ODD elkaar opzoeken en daardoor nog meer in een isolement raken;
- problematiek van de buurt; in een buurt met veel criminaliteit, armoede, overbevolking enzovoort is er te weinig toezicht op eigen en elkaars kinderen.

4 Welk gedrag zie je bij ODD?

Het meest opvallend is het negatieve in het gedrag van het kind. Hij is voortdurend kwaad op de omgeving. Zijn handelen is weloverwogen en bewust.

Denise loopt naar Anneke en Anneke krimpt al in elkaar. 'Goh, wat een mooi werkstuk heb je gemaakt', zegt Denise liefjes. 'Ik kan wel zien dat je dit wél helemaal zelf hebt gemaakt', en ze wijst naar een grote spelfout.

Dit gedrag laat een aantal dingen tegelijk zien:

- Denise geeft ogenschijnlijk een compliment, maar
- ze suggereert dat Anneke haar werk regelmatig niet helemaal zelf maakt, en
- ze suggereert dat Anneke dom is, omdat een fout volgens haar kenmerkend is voor het zelf gemaakt hebben.

Omdat zogenaamde vriendelijkheid en hatelijkheid door elkaar heen lopen, is het voor Anneke heel moeilijk om zich te verweren.

Openlijk agressief gedrag uit zich herkenbaar. Dingen kapot maken, schelden of vechten.

'Op het consultatiebureau zeiden ze al dat er veel pit in zit,' vertelt Vera. 'Toen hij een peuter was, kon hij vreselijk boos worden om kleine dingen. Als ik bijvoorbeeld zei dat hij niet op de trap mocht spelen of aan het fornuis mocht zitten, begon hij te schreeuwen en te huilen. Ook stampvoeten kan hij goed. En niet zomaar een beetje, als Diederick begint te stampvoeten is het net of er een kudde olifanten voorbij komt. Soms hield hij uit woede zijn adem in totdat hij blauw werd. Dan pakte ik hem op en zette hem onder de koude douche.'

Toen Diederick naar school ging, verergerde zijn gedrag. Hij maakte zich niet populair in de klas. Hij kreeg woedeaanvallen tegenover andere kinderen. Als hij iets wilde hebben dat van een ander was, vroeg hij er niet om maar eigende het zich toe door te duwen of te slaan. Toen hij wat ouder was, gooide hij een keer in razernij een tafel door de klas. Twee jaar geleden besloot Vera in samenspraak met de school hulp te zoeken.

Hier volgen nog wat verschijningsvormen van ODD:

- snel het geduld verliezen, kwaad en beledigd zijn, wrokkig doen en grove taal gebruiken;
- weinig emotionele zelfregulatie hebben, veel ruzie maken;
- een gebrekkig sociaal inzicht hebben, sociale tekens verkeerd interpreteren, zich slecht kunnen verplaatsen in een ander;
- in discussie gaan met volwassenen, regels aan de laars lappen en anderen opzettelijk ergeren;
- geen verantwoordelijkheidsgevoel hebben, anderen de schuld geven van de eigen fouten.

5 Tips voor de aanpak

Wat het moeilijk maakt, is dat een kind met een oppositionele, opstandige gedragsstoornis weinig probleembesef heeft en de schuld vaak bij anderen legt. Hij boekt daar in eerste instantie succes mee, de omgeving is vaak bang en geeft toe. Denk maar aan Anneke uit het voorbeeld hierboven. Een kind met een oppositionele, opstandige gedragsstoornis heeft vaak veel invloed op het gedrag van anderen waardoor in een groep een onveilig klimaat kan groeien.

Hier geven we een aantal praktische aanwijzingen voor de aanpak van oppositionele kinderen en jongeren.

- Begrens dwars vijandig gedrag duidelijk. Dit gedrag is onacceptabel. Geef wel aan welk gedrag je wel wilt zien.
- Leer alternatief gedrag aan voor verzet. Probeer, eventueel met een beloningssysteem positief gedrag op te roepen. Benoem positief gedrag, versterk het, laat het opschrijven. Stop, begrens het ongewenste gedrag.
- Stel het kind/de jongere aansprakelijk voor zijn gedrag. Maak hem bewust van de foute keuzes en bespreek alternatieve keuzes.
- Probeer via een cognitieve aanpak (stop-denk-doe) de gedachten te herstructureren, waardoor het kind zijn emoties beter kan reguleren. Leg uit dat hij het gedrag van de ander niet reëel ziet en te negatief inschat. Probeer het probleemoplossend vermogen te vergroten.
- Leer het kind/laat hem proberen zich in anderen te verplaatsen; laat hem ervaren wat zijn gedrag voor anderen betekent.
- Geef het kind/de jongere verantwoordelijkheid door hem een oplossing voor zijn wandaden te laten bedenken.

In de klas kun je samenwerken met de Interne Begeleider, de ambulante begeleiding, en mogelijk de wijkverpleegkundige. Als onderwijsassistent kun je het volgende doen.

- je bent op professionele wijze alert;
- je vult je alledaagse constatering aan met gerichte observaties;
- je gaat na hoe vaak het gedrag voorkomt;
- je gaat na hoe ernstig het gedrag is;
- je levert effectief gegevens aan voor de leraar;
- je bent desgewenst aanwezig bij overleg met de Interne Begeleider;
- je voert aanwijzingen van de Interne Begeleider en de leraar uit.

Samenwerking met de ouders is, zeker bij deze stoornis, essentieel!

We geven hier nog twee voorbeelden met daarbij de benadering van de leerling.

Een groep leerlingen werkt individueel aan rekentaken. Plotseling krijgt Dennis een driftbui. Voordat meester Bas kan vragen wat er aan de hand is, schopt Dennis zijn stoel om. Hij wil naar buiten en geeft zijn buurman een flinke zet. Die valt om. Dennis werkt zich in snel tempo op tot een staat van razernij. De hele groep is intussen in rep en roer. Bas ziet waar Dennis naar toe wil en vangt hem bij de deur op. Pakt hem beet. Dennis schopt en schreeuwt, maar Bas loopt onverstoorbaar met hem naar de gang, gaat zitten en trekt hem op schoot. Hij heeft hem een beetje beet zoals je een baby vasthoudt, Dennis kan niet meer naar hartelust schoppen. Als je het zo bekijkt, lijkt het wel alsof Dennis lekker op schoot weggekropen zit. Maar niets is minder waar! Dennis zit muurvast, hij blijft zich los worstelen, maar het lukt hem niet. Dan, na een minuut of vijf zakt hij in elkaar en begint te huilen. Een gesprek met Dennis volgt na school. Bas laat Dennis opschrijven hoe hij beter had kunnen reageren. Daarna hebben ze er samen een gesprek over. Dennis bewaart zijn oplossing in een map.

José vraagt of ze mag meedoen met touwtjespringen. 'Natuurlijk, leuk joh,' antwoordt Ana liefjes. Zij staat aan het touw. Als José aan de beurt is en de boog inspringt, trekt ze het touw strak. José valt zich een tand uit de mond. Ana buigt zich over José heen en toont zich heel betrokken en medelijdend. Als een omstander vaag opmerkt dat Ana het touw straktrok, begrijpt onderwijsassistent Dana pas wat er gebeurd is. Ana is plotseling verdwenen. Meedoen met touwspringen is voor Ana voorlopig verboden. Dana heeft ook een uitgebreid gesprek met Ana. Ze probeert Ana te laten voelen wat dit voor José betekent. Ana kan zich eigenlijk niet in José verplaatsen. Ook komt er nog een gesprek met Ana, José en de juf, waarin besproken wordt hoe Ana dit gaat goedmaken en Ana's moeder wordt opgebeld.